

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 130 2009

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala, samt även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till Otto.Fischer@littvet.uu.se. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2010 och för recensioner 1 september 2010.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck, i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-27-8

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2010

Peter Hulstberg, *Därför berör oss fåglarnas liv. Lennart Sjögrens poetiska livsförståelse* (Acta Wexionensia, Nr 142/2008, Humaniora). Växjö University Press. Växjö 2008

Den svenska efterkrigsposin börjar nu bli lika grundligt genomforskad och säkert placerad i sin specifika historiska kontext som någonsin fyrtiotalismen. Monografier om till exempel Kjell Espmark, Anna Rydstedt, Göran Printz-Påhlson och Paul Andersson har bidragit till att vi fått en större förståelse för den generation poeter som debuterade efter det stora modernistiska genombrottet. Vi börjar dessutom få ett grepp om hur dessa författare dels utvecklat och förfinat de poetiska redskapen den tidigare generationen initierat, dels positionerat sig i relation till de starka föregångare som lyckats arbeta sig fram till en nästan monopolitisk ställning på den svenska lyrikmarknaden. En av de författare vars stil och syfte ligger närmast fyrtiotalens estetik och dess intresse för utvecklad metaforik och existentiell symbolik är Lennart Sjögren. Vad som gör honom till en unik skald är den naturnäret som finns i hans poesi och hans närmast vördnadsfulla hållning till de ekologiska processerna. Hans texter antyder dessutom en moralfilosofi i vilken människan som etikens bärare både har ett ansvar för allt levande och en lockande möjlighet till att förgripa sig på det vi med vårt artunika intellekt lyckats bemästra. Vid mötet med Sjögrens poesi märker vi hur rik den är på metaforer och associativa språng och framför allt på en individuell symbolik som gäcker oss och som lockar till upprepade och ibland vågade tolkningar. Han har vidare en långt uppdriven förmåga att lyriskt konkretisera själsliga förlopp genom att koppla dem till naturupplevelser och till det icke-mänskliga. Andra. På ett paradoxalt sätt är Lennart Sjögren en lyriker som skriver om människans förhållande till naturen utan att för den skull någonsin bli en naturlyriker. Djur- och växtnamn finns i poesin – Sjögren är intresserad av faunistik och floristik – men arbetsobservationerna är alltid delar i ett större helt vilket leder till att de så att säga slits loss från det beskrivande språkets fångsel. Denna obestämbarhet gör att en studie av Sjögrens rika produktion med nödvändighet blir en avancerad tolkningsuppgift. Den Växjöbaserade forskaren Peter Hulstberg har i sin avhandling *Därför berör oss fåglarnas liv. Lennart Sjögrens poetiska livsförståelse* gett sig på detta uppdrag med god esprit och det råder inget tvivel om att hans forskningsinsats är resultatet av en

djupt känd beundran för och empati med Sjögrens författarskap. Ja, hela hans studie kan läsas som ett försvar för poetens estetiska förmåga men också för hans världsbild och etiska patos.

Det som i första hand intresserat Hulstberg är hur Sjögren integrerar ”det fromma och köttsliga/de skimriga mysterierna och det praktiska”, alltså hur poeten förenar en andlig livsuppfattning med en uppskattning av livets världsliga och konkreta sidor. Hulstbergs uppgift blir därför att försöka utreda och förklara hur det ur Sjögrens ofta dunkla och bildmättade lyrik kan utvinnas en implicit livsuppfattning, en etik. Den andra uppgift av handlingsförfattaren föresätter sig är att visa hur denna livsuppfattning förändras under de femtio år (1958–2008) författaren publicerat sin lyrik, en uppgift som rätt snart tappas ur sikte. Det tredje målet med avhandlingen är att ställa Sjögrens lyriska universum och hans därur utvunna etik i relation till teologen Knud Ejler Løgstrups livsfilosofi, så som den kommer till uttryck i *Den etiska fordring*, ett av situationsetiska utgångspunkter och lutherskevägeliska lära präglade verk. Hulstberg menar att vi i Sjögrens poesi kan finna en metaetisk uppfattning som i mångt och mycket stämmer överens med Løgstrups och vars strävan inget mindre är än att i det lyriska språket försöka besvara frågan ”Vad är en människa?”. Frågan kan aldrig genmålans men likväl prövas genom att avhandlingsförfattaren väljer att betrakta Sjögrens dikter som performativa satser vilka blott genom att uttalas (läsas) kan förändra verkligheten och människans syn på de etiska fordringarna. Till hjälp i detta resonemang tar Hulstberg Margaretha Rossholm Lagerlöfs *Inlevelse och vetenskap – om tolkning av bildkonst* (2007) en studie som visar vilken roll subjektiviteten och inlevelsen spelar i den enskilda människans möte med ett konstverk. Genom att poängtera detta subjektiva möte mellan betraktaren och konstverket kan Hulstberg visa hur Sjögren dramatiserar ett livsförhållande i sina texter. Han kan också förklara den tolkningsprocess som leder fram till att människan skapar och framställer en självbild genom att agera som om hon befann sig på en imaginär scen. Till det senare anspråksfulla påståendet kopplar Hulstberg Peter Lamarques och Stein Haugom Olsens argument i *Truth, Fiction, and Literature* där de hävdar att skönlitteraturens sanningsvärde måste studeras på ett annat sätt än genom att ställa de fiktiva texterna i relation till den omedelbara omgivningen. I stället måste fiktionens särdrag ses som en väg för att söka en för-

klaring på hur något eventuellt *skulle kunna* vara, förutsatt att vi placerade oss i en särskild position i förhållande till den upplevelse som relateras. Då Hultsbergs målsättning är att vilja se författarskapet som en helhet genom vilket ett diktande medvetande träder fram lutar han sig också mot George Poulets tematiska kritik, vilken strävar efter att tolka och förstå ett författarskap som ett integrerat och inikt imaginärt universum.

Hultsberg menar vidare att Lennart Sjögrens poetiska livsförståelse baseras på demokratiska ideal och på en icke-hierarkisk livsuppfattning i linje med den som framträder i Walt Whitmans katalogdiker, där upplevelser av olika typer och kategorier sidoställs. Liksom hos Whitman finns det hos Sjögren ingen ovilja mot det fula eller avvikande eftersom naturen står utanför dessa estetiska värdekategorier. Samtidigt bär naturen med sig ett positivt värdebudskap till den betraktare som väljer att se dess komplicerade uppbyggnad. Utgångspunkten för detta resonemang är att Sjögrens attityd till det poetiska språket är positivt och bejakande. Språket är möjligt att använda som ett betydelsefullt och fordrande verktyg för upplevelser, etiska uppfattningar och livsinsikter. "Sjögren anammar aldrig postmodernismens relativistiska syn på poesins värde", som avhandlingsförfattaren uttrycker det (s. 41). Poesins värde, menar Hultsberg, ligger i att den kan visa på en tredje väg som leder bort från det rent materiella och det helt och hållet andliga, mot en förståelse för att båda dessa perspektiv är faktiskt närvarande i människans liv och nödvändiga förutsättningar för hennes existentiella strävanden. Hultsberg vill kalla detta en ideologisk och religiös "öppenhet" vilken tillåter olika perspektiv och röster att blandas i en poesi som är demokratiskt öppen mot olika intryck och upplevelser. På så sätt ser Hultsberg också poetens ord, med Ole Wivels terminologi, som uttalade inte av en renodlad profet, men heller inte av en passiv registrator. De är helt enkelt framförda av någon som uttrycker sig på ett speciellt språk vars mål är att ge oss en skymt av en ideell verklighet bortom ytans sken. Denna målsättning att läsa ut ett slags idealistisk, metaetisk ståndpunkt i dikterna presenterar avhandlingsförfattaren med följande inte helt kristallklara passus: "Vad är en människa? Hur tydliggör Sjögren i sin diktning människans livsvillkor genom att tilltala naturen och ingå i dialog med olika företeelser som uppenbaras: de fyra elementen, olika djur, även mineraler såsom stenar, men också en mängd föremål som uppträdde i författa-

rens närhet" (s. 11). Det är med dessa anspråksfulla utgångspunkter Hultsberg inleder sin studie, vilket gör att ambitionsnivån blir särdeles hög och anmärkningsvärd. Han tvekar inte heller att tala om att "ett etiskt uppdrag uppenbaras i Sjögrens poesi" (s. 9), ett uppdrag Hultsberg försöker läsa fram genom en stor mängd associativa, kreativa och ofta högst spekulativa tolkningsmanöver.

Den första, stora analysavdelningen i avhandlingen tar sin utgångspunkt i diktsamlingen *Havet* från 1974. Samlingen är inskriven i en historisk kontext som vi idag, kanske lite förenklat, ser som kännetecknad av en politisering av konsterna. Estetiskt är den nya lyriken dominerad av nyenkelheten med dess estetiska krav på klarhet, renhet och publiktillvändhet. Men *Havet* ligger åtminstone vid en ytlig betraktelse långt ifrån den estetik och den pamflettpolitik som vid denna tid för övrigt präglade mycket av lyrikutgivningen i Sverige. Inledningsvis studerar Hultsberg hur natursynen förmedlas genom metaforiken – till exempel hur Sjögren på ett originellt vis liknar havet vid en sugga – och hur han i denna samling skapar ett expansivt och "böljande" bildspråk som inte värjer för det "grova". Med denna beteckning avser Hultsberg naturbilder som inte, liksom till exempel Folke Isakssons, har drag av pastoral utan snarare visar upp en natur som består av hinder, avigheter och naturligtvis också död och förgängelse. I förlängningen, menar Hultsberg, styrs Sjögrens symbolik av en övertygelse om att "insikterna om tillvarons realiteter fördjupas genom de nyvunna bilderna" (s. 107). I det följande citatet försöker Hultsberg göra reda för detta Sjögrens originella, men för högmodernistiska poeter inte ovanliga, språkbruk: "Inte sällan brukar språkbruket i samband med något i tiden nytt stanna vid det utbytbara. Fascinationen inför det nyvunna i språket tar överhanden. Sjögrens dikter i samlingen *Havet* gömmer insikter om tillvaron som kräver språkliga nyorienteringar" (s. 108). Om jag förstår Hultsberg rätt så innebär det här att den poetiska praktiken inte enbart avser att beskriva utan också att ha en aktiv bäring på de etiska frågor vi som människor tampas med. I samband med denna utredning försöker Hultsberg förklara hur Sjögrens metaforik inte går att begripa med hjälp av den aristoteliska substitutionsteorin. Den måste i stället förstås utifrån den metod som Rikard Schönström och andra kallar interaktionsteori där det metaforiska språket i sin helhet ses som betydelsebärande, och det i analysen inte längre går att skilja sak- och bildled åt. Hultsberg

söker visa hur Sjögrens bildspråk ständigt expanderar och hur denna expansion är en förutsättning för något slags möte med texterna, där läsaren ska se dem som ett slags ständigt pågående betydelseförvandlingar. För att ge stadga åt sitt resonemang om Sjögrens symbolik använder sig Hultsberg av Paul Tillichs livsfilosofiska begrepp ”ultimately concerned” och ”preliminary concerned” där det första begreppet betecknar människans ”djupaste angelägenheter” och det senare hennes ”tillfälliga engagemang”, båda illustrerade av stående respektive mer individuella och flyktiga symboler. Genom att använda sig av individuell symbolik förmår Sjögren att ge uttryck för till exempel en evigt närvarande Gud, en av de djupare angelägenheter Tillich syftar på, men att han sorgfälligt undviker en mer traditionell symbolik. Trots denna anspråksfullhet kan man, menar Hultsberg, finna spår av dåtidens nyenkelhet i *Havet*. Som bevis för detta framhåller han Sjögrens sätt att använda vardagliga och triviala föremål i sina dikter. I dikterna finns dessutom ett tydligt inslag av sinnlighet, också det var enligt avhandlingsförfattaren något som präglade nyenkelheten. Hultsberg framhåller vidare att Sjögren inte hade mycket till övers för den gröna våg som lockade många storstadskonstnärer under denna tid. Han menade att den byggde på en romantiserad uppfattning om naturen och lantlivet. Sjögren, som vuxit upp på en bondgård på Öland, har en betydligt mer krass och osentimental uppfattning om vad det innebär att leva i närhet till naturen, en inställning han bygger på surt förvärvat erfarenhet snarare än på ideologiska rosendrömmar. Baserad på samma livserfarenhet vänder sig diktaren också mot det raljeri som han uppfattar bära idéerna i Göran Palms kända dikt ”Havet”, eftersom havet för Sjögren är betydligt mera än ett motiv – det är och har varit en förutsättning för liv i de öländska kustbygderna och dessutom de facto lett till människor förtidiga död. En tredje faktor av diktsamlingen *Havet* som Hultsberg studerar är hur Sjögren med fågelmetaforer vill visa att genom de ”biologiska grundvillkor som innefattar födande, liv, åldrande och död är människans livsbetingelser i grunden sammanfallande med trutens och skrakens livssituation” (s. 73). Fåglarna lever i en ”hårdför tillvaro” – och dessa hårda livsvillkor sammanfaller med människans. Genom att fokusera på mötet mellan människa och djur (till exempel en katt eller en fågel) visar Hultsberg hur jagdu-relationen i dikterna med djurmotiv kan skrivas in i en fortlöpan diskussion om hur subjekt möts.

Sjögren förstärker intrycket av främlingskap mellan de två subjekten, och hans dikt poängterar att vi visserligen kan se en frändskap eller åtminstone en symbolisk likhet mellan människan och djuret men att det i grund och botten råder ett främlingskap mellan dem som är oöverbryggbart.

Nästa avsnitt i avhandlingen tar upp och diskuterar samlingen *Fågeljägarna* från 1997. Boken utgår från en berättelse från norra Öland om några kustbor som går ner sig i isen och drunknar under en fågeljakt. Det är alltså fråga om ett slags ”platsens poesi”, och kanske rentav en ”hembygdsdikt” förankrad i en mytologisk, lokal narrativ som expanderar mot det allmänmänniska och utvecklas till en spekulativ om vad som sker människan hinsides döden och hur dödsriket ter sig för de omkomna. Hultsberg gör också en inte helt övertygande affär av att Sjögren skulle vara en ”naiv” poet i Schillersk mening (han tar här avstamp i en essä av Tommy Olofsson) och visar efter några sidors resonemang att han nog ändå snarast är ”en syntes av den ’naive’ diktaren och den ’sentimentala’” (s. 191), alltså en poet som inte entydigt låter sig kategoriseras eller naglas fast av något känt epitet. Det finns, menar Hultsberg, också en tydlig relation till bland annat J.O. Wallins ”Dödens Engel” här eftersom denna dikt liksom Sjögrens *Fågeljägarna* resonerar kring människans eventuella odödlighet. Också Gunnar Ekelöfs ”via negativa” menar Hultsberg har inspirerat Sjögren liksom den äldre poetens spekulationer om en värdenutralitet bortom ont och gott.

Genom denna läsning framträder Sjögren som en poet med en livshållning – hans poesi blir en källa till vishet och kunskap. Avhandlingsförfattaren vilar här på Catherine Wilson och I A Richards syn på poesi som en kunskapsförmedlare med förmåga att bibringa läsaren nya insikter, inte i första hand genom reella kunskaper utan genom att individuella erfarenheter, upplevelser och känslor förmedlas. Just i detta fall fungerar diktaren som en ”förebedjare” både för de män som faktiskt omkom och för mänskligheten som helhet. Vad som möter oss i dikten är en religiositet utan dogmer och diktsamlingen läses av Hultsberg som ”en sentida författad apokryf där de religiösa uttrycken grundar sig i allmänmänniska känslor fria från kraven på bestämda uppenbarelser och/eller dogmer” (s. 119). Detta menar han vara ett av de viktigaste inslagen i Sjögrens dikt: förmågan att integrera religiösa känslor och andliga upplevelser i den lyriska texten som därmed bli ett slags etisk ledstjärna, utan att för den skull vara en del av ett större trossystem.

Denna odogmatiska syn kan bland annat bero på att Sjögrens natursyn är rätt krass, baserad på vad vi i brist på en bättre beteckning kan kalla darwinism. Vi är alla delar av ett större biologiskt kretslopp, tycks dikten påstå, men dikten gör också motstånd mot det naturliga (i synnerhet döden som ett avslut) och väljer att framhålla människolivets särskilda värde, trots allt.

Hultsberg betonar att det finns tydliga spår av den biologiska livssynen i Sjöbergs poesi, en livssyn som framhårdar i att det är omöjligt för människan att egentligen hävda en moralisk ståndpunkt eftersom ekologin per definition är bortom ont och gott. En insikt om denna norm och om vår möjlighet att välja det goda framför det onda utgör grunden för att människan ska kunna ta ansvar för det levande omkring sig och fatta moraliskt riktiga beslut. I dikten blir denna insikt till genom att språket fungerar som ett redskap att ta upp dessa etiska frågor till diskussion och hålla dem levande. Sjögren menar vidare att diktens språk är en del av det "organiska förloppet" eftersom det har en puls, en stigande och fallande rytm (s. 161). Även språkets evolutionära ursprung och den implicerade darwinism som Hultsberg menar finns i Sjögrens dikt är av andlig karaktär. Därför är det symptomatiskt att avhandlingsförfattaren tar tolkningshjälp av teologen Friedrich Gogarten vars analyser av samhällets sekularisering visat att denna avkristning tenderar att bli en ny form av dogmatism. När han anknyter till denna tankelinje finner Hultsberg Sjögren vara en sökare som letar efter ett alternativ utan dogmer, en strävan som manifesteras med hjälp av det Hultsberg kallar det "diagonala" i Sjögrens poesi. Detta är ett slags rörelse i dikten (en "rörelse" som utläses ur dess semantiska nivå, alltså) som inte pekar rakt upp i himlen, inte heller håller sig horisontellt längs med jordytan, utan successivt strävar efter att förena ett ovan med något som befinner sig under, alltså det andliga med det jordiska. Som jag förstår Hultsbergs resonemang här är detta ett sätt för Sjögren att kunna behålla en del av det andliga perspektivet utan att förfalla till vare sig dogmatisk religiositet eller till en sekulär "dogm" som enligt Gogarten alltså karakteriserar våra moderna, västerländska samhällen.

Härnäst ger sig Hultsberg i kast med en läsning baserad på den danske teologen Knud Ejler Løgstrups syn på poesi. Jag ska villigt erkänna att jag inte inte har den fulla intellektuella kapaciteten att förstå de teologiska spetsfundigheterna i Løgstrups tänkande, men grunden för hans teologi är tanken

på att allt mänskligt liv förutsätter ett beroende av andra människor – ett faktum som Løgstrup benämner interdependensen – och att våra liv bör formas till en strävan mot detta möte mellan människor. Hultsberg beskriver mötet så här: "Denna ömsesidighet är en del av det allmänmänniska livet. Hur denna ömsesidighet – kravet på ömsesidighet – förvaltas av människan är en fråga om tydning. Tydningen förutsätter att det som tolkas finns inlagt redan i det inte tolkade. Den teologiska sysslan är att konfrontera omvärlden, att ge ständigt nya tydningar av den redan i det mänskliga livet inneboende bestämmelsen av livet" (s. 200). Den ömsesidighet Løgstrup diskuterar går att formulera i en poesi som utmärks av en målsättning att skildra en mångfald av upplevelser. Poesin stannar av detta skäl inte enbart vid beundran eller svärmeri inför till exempel ett vackert natursceneri, utan innehåller en insikt om att skapelsen är en skapelse också för intet eftersom människan liksom allt annat levande en gång måste dö.

Avhandlingens sista utredande kapitel behandlar "Dagen före plöjarens kväll", en dikt från 1984 som använder sig av Pieter Brueghels målning "Landskap med Ikaros fall" (1558) som utgångspunkt för lyriska kontemplationer. Dikten läses av Hultsberg utifrån fyra perspektiv – ett moraliskt, ett teologiskt, ett ontologiskt och slutligen ett folkloristiskt. Med hjälp av det moraliska perspektivet kan Hultsberg diskutera om bonden på Brueghels målning agerar likgiltigt då han vänder ryggen åt Ikaros som faller ned i havet bakom honom, och därmed framstår som en representant för ett slags modern amoralitet och empatilöshet. I en ontologisk färgad tolkning görs en utredning om människans vara i små och stora sammanhang, och hennes möjligheter att vara del av dessa olika sammanhang. Den teologiskt inspirerade tolkningen visar vilka implicita referenser, eller snarare associativa kopplingar till Gamla Testamentet och till Evangelierna som finns i dikten. Den folkloristiska tolkningen slutligen utgår från en uppfattning att bonden är en del av en rotad folklighet. Hultsberg associerar till exempel den folklige bonden på Brueghels målning med gossen Gråsten som vi finner i Werner Aspenströms dikt "Ikaros och gossen Gråsten". Till dessa fyra "tolkningshypoteser" lägger Hultsberg ett dialogiskt perspektiv där samspelet mellan Sjögrens dikt och Brueghels tavla får ses som ett exempel på hur konstnärer samtalar om människans villkor över tidsbarriärerna, men också hur Sjögrens mer rotade och jordnära livsförståelse kan lyftas fram

som en avvikelse från andra typer av tolkningar av målningen. Avslutningsvis gör Hultsberg reda för hur Sjögrens dikt blir performativ eftersom den skapar något genom att den läses eller yttras. I detta fall skapar dikten en livsförståelse rotfast i jorden och i platsen men med implicita aningar om de existentiella predikamenten och det ogripbara.

Som troligen framgår av detta försök till kritisk resumé är Peter Hultsbergs avhandling en brett upplagd studie av ett lyriskt universum som inte låter sig enkelt fångas in i någon särskild riktning, fyllt som det är med ett bildspråk överrikt på antydningar, mystifikation och högts individuella associationsbanor. Att som Hultsberg söka hitta en tematisk kärna är naturligtvis ett lämpligt grepp när man vill studera Sjögrens poesi, men här leder det också avhandlingsförfattaren in på svårbemästrade tolkningsövningar vilka i många fall inte övertygar. En av de viktigaste utgångspunkterna för Hultsberg är frågan om Sjögrens poetiska livsförståelse, alltså hans strävan att se diktverket i sin helhet som ett försök att skapa riktlinjer för människans existens. Denna strävan hämtar som nämnts sin kraft ur Ole Wivels resonemang om poesin som ett särskilt språk för etiska överväganden. Även med en sådan gedigen teoretisk utgångspunkt blir dikten notoriskt besvärlig som livsledsagare eftersom det poetiska språket, så som Sjögren använder sig av det, inte rimligen kan formulera några etiska riktlinjer. Därför får också Hultsberg svårt att fånga in i vad denna livsförståelse egentligen består. Dess möjliga uppenbarelse är "skrivet i strömmande vatten" (s. 115) och ger på grund av detta blott ett "anandets kunskap" (s. 118) som inte skänker läsaren klarsyn eller sakkunskaper av traditionellt snitt. Samtidigt leder livsförståelsens svårfångade karaktär till att avhandlingsförfattaren verkar undvika påståenden eller utlåtanden av analytisk eller kategoriserande art. Jag kan förstå avhandlingsförfattarens ovilja här, eftersom utgångspunkten för studien är att Sjögrens dikt strävar till något så svårgripbart som att "genomarbota och genomlysa människans tidlösa erfarenheter" (s. 267) och att den därmed skapar intryck av något så undflyende som en "anad verklighet, utöver det som sakligt låter sig registreras" (s. 271). Det blir besvärligt för Hultsberg att med detta utgångsläge fånga en så subtil livsförståelse och ge den en sådan analytiska stadga som avhandlingsgenren kräver. Målsättningen i avhandlingsprojektet verkar också alltid vara något utöver det att analysera och tolka texterna. Hultsberg har en sådan närhet till sitt objekt att Sjögren hos honom

framstår som en betydande civilisationskritiker och dessutom verkar sitta inne med ett alternativ till all den ytlighet och alienation som präglar livet i det tjugoförsta århundradet. De stora anspråk som avhandlingsförfattaren tillskriver Sjögrens dikt får som konsekvens, menar jag, att hans tolkningspraktik ofta leder till övertolkningar och rent associativa och subjektiva resonemang, ibland nästan lika metaforiskt rika som lyriken som tolkas. Jag tänker nöja mig med att ge ett par prov på detta drag, vilket jag anser vara den mest problematiska aspekten av avhandlingen. Som ett exempel kan vi använda oss av tolkningar av passager ur diktsviten "Kalven" (*Deras ögon*, 1994). Strofen: "Björklöven sätter ut sina lätta båtar/luften bär dem/Så ljust – så grönt/och vi skall ändå inte fatta detta skimmer. / Vinden formar de lätta båtarna/sommaren är nära", tolkar Hultsberg så här: "Uppenbarligen kan lövet inte flyta på vattnet mer än en begränsad tid, varför bilden vid första anblicken förefaller vara lika ögonblicklig som ett fotografiskt snapshot. Men i djupare mening innehåller strofen tid och upplevelser av tid. Ena stunden råder friden, nästa ögonblick kantrar tryggheten" (s. 62). Här stiger avhandlingsförfattaren in på en, som jag upplever det, högst egensinnig och retoriskt nästan överlastad väg för att försöka förstå en i och för sig vackert metaforisk, men långt ifrån komplicerad dikt. Svårt att alls begripa är påståendet att "Kontexten tolkar dikten om björklövet" (s. 63), utan att den andra strofen – där just denna kontext konkretiseras citeras eller refereras i avhandlingen:

Det var 1940 eller 1942
 Kristallnatten hade passerats
 Gulag var redan utbyggt.
 Och allt det andra väntade.

(Lennart Sjögren, *Deras ögon*, Stockholm 1994, s. 10)

Att denna läsningens utgångspunkt till slut leder till påståendet att "Den komprimerade dikten om björklövet symboliserar människans liv och uttalar det levandes mod" (s. 64) och att poeten här "målar en akvarell i pastoralens färger" är svårt att uppfatta som annat än skribentens egna flyhänta försök i metafor-genren, särskilt när han sorgfälligt undviker att redogöra för de explicita tidsmarkörer Sjögren trots allt använder sig av i sin dikt.

Ett annat exempel är tolkningen av dikten "Den romerska katten" i vilken diktens jag betraktar och betraktas av en skabbig strykarkatt. Här tolkar Hultsberg katten på följande sätt: "Bilden

av katten väcker anstöt. Till stor del är det ögonen, djurets blick, i mötet med människans ögon (blick) som åstadkommer att obarmhärtiga sanningar kommer för nära inpå under semesterresa på ett liknande sätt som sker när havet en vårdag omtalas som en sugga” (s. 86). Här efter följer ett resonemang om Martin Bubers jag–du-filosofi och i det fortsatta diktandet blir mötet med katten, eller snarast katten själv, bärare av nästan obegränsade betydelseskikt. Hulstberg fortsätter: ”Djuret äger inte en människas tunga men tilldelas ord. Författarens ärende gäller att belysa människans väsen och allt levandes villkor ur ett biologiskt perspektiv” (s. 87) och djuret blir längre fram i analysen sedd som en framkallare av människosläktets historia. Hulstberg resonerar vidare om Sjögrens bildspråk på ett sätt som om författaren stått inför ett val och kunnat välja att hitta bilder som mötte mindre ”anstöt” än dem han nu använder sig av, som om det poetiska universum författaren faktiskt har producerat i sina böcker har tydliga alternativ som avhandlingsförfattaren har tillgång till. Det går naturligtvis att genomföra denna typ av studier om man har kunskap om hur en dikt genomgått flera revideringar innan den kommit i trycket, men Hulstberg har inte använt sig av utkast eller skisser, och hans resonemang är därför byggt på hemsnickrade spekulationer. Liknande tendenser hittar vi avhandlingen igenom. När Hulstberg studerar ”Fågeljägarna” funderar han på hur personliga erfarenheter kan spela roll i tolkningen av en dikt samtidigt som han säger sig söka diktens ”innersta väsen” och att ”diktens storhet skymms av olika tolkningsföreträden” samt att det i denna dikt, ”en avgörande litterär text från slutet av förra seklet” går att se ”bakom uttryck i verket som eventuellt står i vägen” (samtliga citat s. 121f.). Vi får anta att det Hulstberg försöker nå fram till här är en tolkning av dikten som dels bortser från läsarens eget bagage, dels vill undvika att tillskriva diktens metaforik alltför stor hemvist i författarens personliga erfarenheter. Gott så, men resultatet blir en målerisk analys fylld av undflyende metaforer och ansträngda resonemang utan vilja att ens försöka framställa en tes möjlig att diskutera. Längre fram i avhandlingen, när Hulstberg går in på Løgstrups interdependens-teori, som alltså överförs på läsarens möte med dikten och hans/hennes inre samtal med den, skriver han: ”det är läsaren som svarar för denna kvalitet, läsaren som en samtalspart”. Rentav är det så att genom att möta diktens text ”dras läsaren in i ett kosmiskt medskapande” som är ett resultat av att

diktverket ”hänger sig åt öppenhet” (samtliga citat s. 193). De minst övertygande tolkningarna gör Hulstberg av den avslutande ekfrasen ”Dagen före plöjarens kväll” där han inte bara låter bonden på Brueghels tavla vara moraliskt belastad därför att han på något sätt tycks ignorera Ikaros fall. Han framställer honom dessutom som en representant för moraliserande läsningar som gör den avbildade och i dikten beskrivna gestalten till ”en pekpinne riktad mot människor som vänder katastroferna ryggen” (s. 221). Jag finner det svårt, om inte omöjligt att utläsa detta moraliserande drag ur Sjögrens dikt, som bland annat skildrar hur bonden tänker på sitt arbete och frukterna av det, och lite vagt och utan särskilda skäl (han har ryggen vänd åt döds-fallet eftersom han är i full färd med att plöja sin åker) börjar grunna på sin egen förgängelse. Mot slutet av sin tolkning lämnar Hulstberg fältet öppet för en mängd frågor som han inte besvarar utan mest lägger fram som exempel på diktens mångfacetterade möjligheter och förment teologiska och etiska djup. Han skriver så här när han jämför Sjögrens dikt med Aspenströms två dikter ”Ikaros och gossen Gråsten” och ”Fjärilen”: ”Går det att i den fjärilen se gossen Gråsten återuppstånden som Ikaros i Sjögrens dikt; hur också en kortlivad varelse på jorden och den med stenarna i åkern hårt arbetande bonden behöver visionen om att en gång komma fri ut ur labyrintens gissel? Trots starkt uttalade önsknings om att stenen skall få sista ordet, särskilt hos Aspenström, men även implicit hos Sjögren, bryter Ikaros puppans hölje gång efter annan i människors drömmar och prövar vingarna” (s. 238). Dessa som jag uppfattar dem märkliga spekulationer upptar en stor del av sista avsnittet och är typiska för Hulstbergs forskningsansats. De vidlyftiga spekulatioerna, de retoriska frågorna, uppmaningarna till läsaren och associationslekar gör att vi kommer avhandlingsförfattarens egen kreativa medvetande mycket nära, men i denna kreativa och ibland egensinniga skapelseakt går närheten till Sjögrens texter tyvärr ibland förlorad. Något som är beklagligt med tanke på att Hulstberg i sin avhandling inte bara på ett iderikt utan också på ett engagerande och insiktsfullt sätt strävat efter att ge ett högst levande och betydelsefullt författarskap den uppmärksamhet det förtjänar. Att Hulstbergs forskningsinsats inte kan bortses från av framtida Sjögrensforskare råder det dock inga tvivel om.

Håkan Sandgren